

בענין גוי ששבת

הרב אלחנן אשר הכהן אדלר
ראש ישיבה
ישיבת רבנו יצחק אלחנן

לע"נ הרב יוסף בן חיים דוד וונפסקי זצ"ל
"תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא
בעולם הזה ולא בעולם הבא שנאמר ילכו
מחיל אל חיל וגו'" (ברכות סד.)
ת.נ.צ.ב.ה.

בענין גוי ששבת שייך לבית האוצר ערך אבות

בבית האוצר (ערך אבות) דן הגר"י ענגיל בחקירה הידועה בקשר למעמדם
ההלכתי של האבות אם היה דינם כבני נח (לכה"פ לחומרא) או שהיה דינם
כישראל. בהמשך דבריו מפלפל שם הגר"ע בקושיא המפורסמת ביחס לשמירת
שבת של האבות – שא"ת שהיה דינם כב"נ נמצא שמה שקיימו כהת"כ עד שלא
ניתנה (ע' יומא כח:) חומרא דאית בה קולא היא לענין שבת לפמ"ש"א חז"ל דגוי
ששבת חייב מיתה (סנהדרין נח:).

א. תירוצו של הגר"י ענגיל ע"פ דברי מהרש"א

בישוב הקושיא מביא הגר"ע מש"כ מהרש"א (ח"א לסנהדרין שם) לבאר
טעם איסור השביתה לב"נ ע"פ מה דאיתא במדרש (שמות רבה כה:יא, דברים רבה
א:כא) המשל של מלך ומטרונה שיושבין ומסיחין זה עם זה ומי שבא והכניס עצמו
ביניהן חייב מיתה כן השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה כמ"ש ביני ובין בני ישראל
אות היא לעולם ... ע"ש. ומבאר המהרש"א שגוי ששבת הוא כבועל כלתן של
ישראל שהשבת נחשבת ככלה שנכנסה לחופה ועדיין לא נבעלה, וגדר איסורו הוא
ע"ד מש"כ בגמ' לענין גוי העוסק בתורה שהוא כבועל ארוסת ישראל (כמ"ש
"מורשה קהלת יעקב" ודרשינן א"ת מורשה אלא מאורשה - ע' סנהדרין נט.).

כתונת יוסף · עז

הרב אלחנן אשר הכהן אדלר

ע"פ דברי מהרש"א האלו מבאר הגרי"ע דקושיין הנ"ל מעיקרא ליתא שהרי כל טעם איסור השביתה לב"נ לא שייך אלא לאחר שנצטוו ישראל במצות השבת כי מאותה שעה נעשית השבת כלתן של ישראל, ונמצא שבזמן האבות לא הוחל עדיין איסור השביתה לב"נ, וא"ש בפשיטות. (וע"ש עוד שהוסיף לבאר באופן אחר קצת הקרוב לזה).

מקורות שונים לדין גוי ששבת במדרש ובגמרא

אכן שוב מעורר הגרי"ע שכל עיקר טעם הנ"ל לא ייתכן אלא לדעת המדרש שלמד איסור השביתה לב"נ ממש"כ "ראו כי ד' נתן לכם השבת" (והרשב"א לכם ולא לעכו"ם) או ממש"כ "ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם". אמנם בגמ' סנהדרין (נח:) למדו דין גוי ששבת מקרא ד"ויום ולילה לא ישבותו" הכתוב בפרשת נח, ולפ"ז נמצא שכבר התחיל האיסור זמן רב לפני מ"ת, וא"כ הדרא קושיין לדוכתה.

ובדרך אגב בתו"ד שם עמד הגרי"ע על נפק"מ גדולה בין הילפותות של המדרש מקראי דספר שמות להילפותא דפרשת נח שהובא בגמ'. והוא לפי מה דאיתא בגמ' שם שלפי רבינא יש לאסור השביתה לב"נ אפילו בשני בשבת, ואילו במדרש אין זכר לזה כלל. והיינו משום שלפי דרכו של המדרש פשיטא שאין שום טעם לאסור לב"נ לשבות אלא ביום ש"ק שהיא האות הגדולה בין הקב"ה וכנס"י משא"כ בשאר ימי השבוע, ובע"כ שלא ייתכנו דברי מהרש"א ותירוצו הנ"ל אלא לפי המדרש ולא לפי הש"ס סנהדרין, אלו תו"ד.

מאחר שחביבא עליה להגרי"ע האי ענינא למפתח ביה ואנהיר בה עיינין אף אנן נימא ביה מילתא, וקוב"ה חדי בפלפולא דאורייתא.

בענין גוי ששבת

מתי התחיל איסור גוי ששבת לפי הגמרא?

ראשית כל, יש להעיר שמה שתפס הגר"ע כמילתא דפשיטא שאם סומכים דין גוי ששבת עמש"כ "ויום ולילה לא ישבותו" אז בהכרח נשמע שכבר התחיל האיסור תיכף אחר המבול, אי משום הא לא איריא. דהנה יעויין בשמות רבה (שם) שהובא להדיא קרא ד"לא ישבותו" בקשר לדין גוי ששבת אף כי לפי טעם המדרש והמשל של מלך ומטרונא יוצא שלא חל האיסור עד דור יוצאי מצרים, וא"כ מאין לנו לאפושי פלוגתא בין הגמ' להמדרש בפרט זה. ואף כי במדרש הובא ג"כ קרא ד"ביני ובין בני ישראל" שלא נזכר בגמרא, ומאידך, בגמ' מבואר שאסור לב"נ לשבות אף באמצע השבוע ומסתימת המדרש משמע שמותר, שמכל זה נשמע ששיטת הגמרא איננה זהה עם המדרש, עם כל זה יש לבעל דין לטעון שאף לפי הגמרא לא התחיל איסור השביתה אלא מדור דעה מקבלי מורשה.

ב. שיטת הרמב"ם: גוי ששבת כחידוש דת

ונראה שדבר זה תלוי באשלי רברבי כאשר יבואר. דהנה ז"ל הרמב"ם בהלכות מלכים (י:ט): "עכו"ם שעסק בתורה חייב מיתה, לא יעסוק אלא בשבע מצות שלהן בלבד. וכן עכו"ם ששבת אפילו ביום מימות החול, אם עשאוהו לעצמו כמו שבת חייב מיתה, ואין צריך לומר אם עשה מועד לעצמו. כללו של דבר אין מניחין אותו לחדש דת ולעשות מצות מדעתו, אלא או יהיה גר צדק ויקבל כל המצות או יעמוד בתורתו ולא יוסיף ולא יגרע..." עכ"ל הנוגע לעניננו.

הנה רואים שהרמב"ם כלל איסור גוי ששבת בהדי איסור ת"ת לנכרי והגדיר האיסור בשניהם כחידוש דת. וכן ראינו שהרמב"ם פסק כדברי רבינא לאסור השביתה בכל יום מימי השבוע ובלבד ששביתתו תקבע כשביתה דתית שכל זה נכנס בכלל חידוש דת.

והנה נראה שכל המושג של חידוש דת לא שייך אלא לאחר מ"ת שמאז נבחרנו מכל העמים ונצטוינו בתרי"ג מצות, ומזאת השעה והלאה ראתה התורה ליתן הבדל בין דת יהודית לדת בני נח שמה"ט נאסר לב"נ לחדש דת ולהשיג הגבול

הרב אלחנן אשר הכהן אדלר

הזה ע"י שמירת יום של מנוחה או ע"י עסק התורה. ואם כנים הדברים, שוב ניתן ליישב הקושיא משמירת שבת של האבות ע"ד שנתבאר למעלה.

אולם עיקר דברי הרמב"ם כשלעצמם צ"ב, דמאי שנא שבת ות"ת דנחשבים כחידוש דת ואילו בשאר מצות של תורה מבואר ברמב"ם בהלכה שלאחריה שמותר לב"נ לקיימם, ומשמע מלשונו שאף מקבל שכר עליהן כאינו מצווה ועושה. [אולם ע' באג"מ יו"ד ח"ב סימן ז' שסלל לו דרך אחרת בכל הענין, ע"ש.]

ואולי ניתן לבאר לפום ריהטא שבהלכה שלאחריה מדבר הרמב"ם על קיום מצות פרטיות באופן אקראי, שבזה לא נחשב כ"כ כחידוש דת. אולם ביחס לשבת ות"ת סובר הרמב"ם שלרוב חשיבותן וחביבותן אף עשייה עראית לקבע יחשב ויש לדונה כחידוש דת. ואה"נ כאשר ירצה הבן נח לקיים שום מצוה מן המצות באופן רגיל וקבוע גם זה יאסר, ואולי נרמז זה בלשונו הזהב של הרמב"ם במש"כ "כללו של דבר אין מניחין אותו לחדש דת", ר"ל שגם בשאר מצות משכ"ל חידוש דת באופן זה. ועדיין הדברים צ"ב.

מקור לדברי הרמב"ם מהמדרש

ולולא דמסתפינא אמינא שהרמב"ם למד הגדרה זו של חידוש דת בשבת יותר מבשאר מצות מן המדרשים שהביאו ביחס לדין של גוי ששבת את המשל של מלך ומטרונה. ז"א, שמאחר שהשבת מסמלת את ההבדל הגדול בין ישראל לעמים, לכן שביתת ב"נ הורסת את הגבולין ובשם חידוש דת יכונה. אלא בעוד שמן המדרש כשלעצמו משמע שלא נאמר זה אלא ביום השבת ממש וכמשנ"ת למעלה מדברי מהרש"א שגוי ששבת הוא כבועל כלתן של ישראל, הרמב"ם פירשו ע"פ דרכו שכל שביתה לשם דת נכנס לכלל חידוש דת ואפילו שביתה באמצע השבוע וכמבואר בגמ' סנהדרין.

טעם לדברי רבינא לפי הרמב"ם

בענין גוי ששבת

אלא שעדיין צ"ב דסו"ס למה תחשב שביטה ביום שני וכיו"ב, ואפילו לשם דת, לחידוש דת, שהרי כיון ששביטתו ממלאכה איננו ביום השבת ממש נמצא שאין זו שביטה של מצוה כלל - ומה לי ולמחשבתו. ואטו אם יעשה גוי פעולה סתמית שאינה ממצות התורה ויתכוין בה לשם דת האם לחידוש דת יחשב? ומהיכא תיתי לומר כן כיון שאותה הפעולה כשלעצמה אין לה ערך דתי ואינה נחשבת כ"מעשה מצוה" - ומאי שנא שביטה ממלאכה בשאר ימות השבוע שכן נחשבת כחידוש דת?

ואפשר לומר בדרך מחודש קצת בהקדם דברי אבודרהם שמפרש מה שאומרים בנוסח התפלה במנחה של שבת "יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם" וז"ל: "רצה לומר, גם אתה רוצה שיכירו וידעו בניך שמצוה זו של שבת אינה כשאר מצות, שהרי כשאמרת לא יהיה לך אלהים אחרים, לא תשא, לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב, לא צוית למען יעשו כמוך, אבל מנוחת השבת היא למען יעשו כמוך... ע"ש.

ולפ"ז ייתכן שעצם השביטה ממלאכה שנעשית לשם דת - ואפילו באמצע השבוע - יש בה משום לתא דשמירת שבת, ושפיר יש להחשיבו כענין של חידוש דת. ויש להתבונן בזה, ואכמ"ל.

דעת המאירי בשיטת הרמב"ם

ודע שמדברי המאירי בחידושו לסנהדרין (שם) יוצאת הבנה אחרת לגמרי בדעת הרמב"ם. והוא שאיסורים אלו הם כעין סייגים שלא יטעו אנשים מבני עמנו לחשוב על אלו הבני נח שהם באמת יהודים וכשיראו שאינם מדקדקים במצות אחרות יבואו להקל בשמירת המצות. עיקר גישתו של המאירי נראית כדבר חדש, וכנראה שראוי להבינו לאור שיטתו הכללית של המאירי ביחס לבני נח, ואכמ"ל.

חידושו של הרמב"ם שגוי ששבת אינו נהרג

כתונת יוסף · פא

הרב אלחנן אשר הכהן אדלר

ומדי דברנו בדעת הרמב"ם בענין גוי ששבת, כדאי להזכיר דרך אגב עוד נקודה שנתחדשה בדבריו בסוף ההלכה הנ"ל שז"ל שם: "ואם עסק בתורה או שבת או חידש דבר מכין אותו ועונשין אותו ומודיעין אותו שהוא חייב מיתה על זה אבל אינו נהרג."

וחזינן שסובר הרמב"ם שמה שאמרו חז"ל "חייב מיתה" בקשר לגוי ששבת או שעסק בתורה לא דמי לעונשו בשאר הז' מצות שהוא נהרג עליהן ממש, וכאן ר"ל רק שמודיעין אותו שהוא ח"מ. וכבר עמדו הנו"כ ע"ז שמפשטות הסוגיא בסנהדרין משמע אחרת, שהגמרא הביאה בקשר לדין גוי ששבת את הכלל של "אזהרתן זו היא מיתתן" דמשמע שב"נ נהרג עליו דומיא דשאר אזהרות שניתנו לב"נ. וכן ממה שהוצרכה הגמ' ליתן טעמים למה לא נמנו אסורים אלו של גוי ששבת וגוי שעסק בתורה בכלל המנין של ז' מצות משמע שאין הבדל ביניהם כלל כלפי העונש.

ואפשר לומר שמקורו של הרמב"ם הוא לשון המדרש בדברים רבה (א: כא) דאיתא שם: "גוי ששמר את השבת ... חייב מיתה. למה? שלא נצטוו עליה. ומה ראית לומר גוי ששמר את השבת חייב מיתה? אמר רחב"א אר"י בנוהג שבעולם מלך ומטרונה יושבין ומסיחין זה עם זה ... ע"ש. ומשמע מלשון המדרש שהעונש של גוי ששבת אינו נובע מהכלל של "אזהרתן זו היא מיתתן" אלא דממה שלא נצטוו עליה בלבד ראוי הוא לעונש ע"ד המשל של מלך ומטרונה. ויתבאר לפ"ז מה שהשיט המדרש הנ"ל לקרא ד"ויום ולילה לא ישבותו" שלפי הדרש מונח בו לאו מפורש שכלפיו הביאה הגמ' את הכלל של "אזהרתן זו היא מיתתן". וא"כ לא רחוק הוא לומר שהרמב"ם סמך על לשון המדרש הנ"ל באומרו שב"נ ששבת לא נהרג עליו ממש אלא מודיעין אותו שהוא חייב מיתה, וסובר הרמב"ם שהוא הדין והוא הטעם בב"נ שעסק בתורה שלא נחשב איסורו כאזהרה מפורשת. ואף שהרמב"ם כן סמך אסתמא דגמרא סנהדרין לענין איסור השביתה ביום שני כדברי רבינא בגמרא, זהו משום שסובר הרמב"ם שאיסור של גוי ששבת הוא משום לתא דחידוש דת שלפ"ז יש מקום להעמיס טעם המדרש אף לפי רבינא וכמשנ"ת למעלה ע"פ דברי האבודרהם, שבגלל ייחודה של השבת ששביתה היא ממש דוגמת שביתה הקב"ה

בענין גוי ששבת

במע"ב, ממילא יש להחשיב כל מנוחה לשם דת כענין של חידוש דת. כ"ז כתבנו להעיר, ישמע חכם ויוסף לקח.

עכ"פ איך שיהיה הפשט בדברי הרמב"ם, הרי מבואר לפי שיטתו דלק"מ קושיית העולם משמירת השבת של האבות, דשפיר יש לתרץ ע"ד מש"כ הגרי"ע דקודם מ"ת לא הוחל עדיין איסור שביתה לב"נ, ולהרמב"ם יובן זה ע"פ דרכו דטרם שניתנה תורה ונתחדשה הלכה לישראל לא יאות לכנות שמירת שבת של ב"נ לחידוש דת.

ג. שיטת רש"י: מנוחה בעלמא קא אסר להו

כ"ז לדעת הרמב"ם. אמנם מדברי רש"י לסנהדרין מבואר לכאורה היפך ממש"כ הרמב"ם. וז"ל (שם בד"ה אמר רבינא אפילו שני בשבת): "לא תימא שביתה דקאמר ריש לקיש לשום חובה קאמר דלכוין לשבות כגון בשבת שהוא יום שביתה לישראל או אחד בשבת ששובתין בו אלא מנוחה בעלמא קא אסר להו שלא יבטלו ממלאכה ואפילו יום שאינו בר שביתה ... "ע"ש.

הנה מפרש"י מבואר שבדברי רבינא אכללו תרתי רבותא. הא' שלא תימא שלא נאסר השביתה לב"נ אלא בש"ק עצמו, הב' שלא תימא שלא נאסר לו אלא שביתה ביום ששובתין בו או"ה לשם דת. מכלל דבריו ניתן ללמוד שמה שנאסר לב"נ לשבות בכל יום מימי השבוע לא תלוי כלל וכלל במחשבת השבות, וכלשון רש"י "אלא מנוחה בעלמא קא אסר להו" ז"א שאפילו שביתה שלא לשם דת אלא סתם לנוח גם זה נאסר לב"נ לשבות ממלאכתו יום שלם. [וע' מש"כ הרדב"ז פ"י ה"ט מהלכות מלכים, וצ"ע.]

והנה לפי שיטת רש"י נראה פשוט שצדק הגרי"ע במש"כ שלפי דברי הגמ' סנהדרין יוצא שמאז שנאמר קרא ד"ויום ולילה לא ישבותו" כבר נאסרה השביתה לב"נ ולא נסתבב האיסור מחמת מצות השבת שנצטוו בה ישראל במשך הדורות. (ואדרבה ייתכן כי מצות השבת שימשה לישראל כהפקעה מאיסור הקודם של "ויום ולילה לא ישבותו" שכלל בתוכו כל באי עולם, וב"נ שלא נצטוו על השבת נשאר

הרב אלחנן אשר הכהן אדלר

באיסורן הקודם - ראה בהמשך.) ובודאי שלפ"ז הדרא קושיין לדוכתה שאיך שמרו האבות את השבת.

ד. תירוצו של בעל הערוך לנר: גדרי שביתה האסורה לבן נח

הנה בעיקר קושיא המפורסמת הנ"ל (שהיא באמת קושיית הפרשת דרכים בדרוש ראשון) כבר רבו בזה הישובים. כאן נתייחס לתירוצו הידוע של בעל ערוך לנר (בשו"ת בנין ציון ח"א סימן קכו) שיצא לחלק בין גדרי שביתה במובנה העממי - ז"א מעמל וטורח - שזו נאסרה לב"נ וגדרי שביתה במובנה ההלכתי של ל"ט מלאכות שנצטוו בה ישראל. לפי דבריו ייתכן שב"נ יעשה אחד ממלאכת שבת וכמו, למשל, שיוציא נוצה קלה מרשות לרשות, ועדיין יחשב כגוי ששבת חייב מיתה מאחר שאין בכלל מעשיו שום ענין של יגיעה וטורח. מאידך, יצוייר שב"נ יזהר במשך יום שלם מלעבור על שום אחד מל"ט מלאכות עם כל פרטיהן ודקדוקיהן ומ"מ יצא מכלל הדין של גוי ששבת, ובלבד שיעשה איזו פעולה המייגעת ונמצא שלא שבת, זהו תו"ד בעל ערוך"נ. ובזה מיישב בפשיטות איך קיימו האבות כהת"כ עד שלא ניתנה ובכללה מצוה השבת למרות מה שנהגו בעצמם דיני בני נח לחומרא, והתשובה היא שהקפידו לעשות במשך היום פעולה אחת של יגיעה וטורח.

האם תתכן סברת הערוך לנר לפי טעם המדרש והרמב"ם?

והנה זה ברור שעיקר חידושו של הערוך"נ לא ניתן להאמר כלל לפי שיטת המדרש שלפיה כל יסוד איסור השביתה לב"נ הוא מטעם ייחודה של השבת שניתנה לישראל ומתלא תלי במצות השבת, ומינה דמה שלא נאמרה כציווי לישראל לא נאסרה לב"נ. כן לפי שיטת הרמב"ם ששביתה הב"נ נחשבת כחידוש דת קרוב לומר שלא נאמר כן אלא כששבת כדת יהודית, ובפרט לפמשנ"ת למעלה שהרמב"ם שאב שיטתו הן מים התלמוד והן ממימי המדרש, ונמצא שגם גדר של חידוש דת מתלא תלי בזה שישנה בעולם למצות השבת של ישראל. ואף שהרמב"ם הוסיף

בענין גוי ששבת

לאסור השביתה באמצע השבוע כדאיתא בגמרא וחזינן שגם שביתה שלא בש"ק מקרי חידוש דת, כבר בארנו שעצם השביתה מתי שנעשית יש בענינה מעין דוגמא של מעלה וכדברי האבודרהם בביאור מה שאומרים "יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם, " ומ"מ מסתבר שלא נאמרו הדברים אלא בשביתה במובנה ההלכתי. וכל שכן להבנת המאירי שכל ענינו של חידוש דת היינו בכדי שלא יחשבו אותו כישראל ויבאו לטעות אחריו נראה פשוט דלא שייך זה אא"כ שובת מל"ט מלאכות שהזירה תורה עליהן בשבת משא"כ אם שובת רק מעמל ויגיעה הרי מינכר שאינו מישראל. (ומה שכן יש לחוש שהוא מישראל כששובת באמצע השבוע באמת צ"ב.) אלא שבלא"ה נתברר למעלה שהן לפי המדרש והן לפי הרמב"ם כל הקושיא מעיקרא ליתא דפשוט הוא שעוד לא נאמר הדין של גוי ששבת בזמן האבות. רק לפי רש"י שמבואר מדבריו שכבר הוחל האיסור תיכף אחר המבול ולדידיה שפיר יקשה כנ"ל, ע"ז יש מקום לתירוץ הנ"ל.

ה. שני דרכים באיסור גוי ששבת לפי רש"י

אולם לאחר העיון נראה שגם לפי דעת רש"י לאו מילתא פסיקתא היא כלל לחלק בין גורי שביתה של הדין דגוי ששבת וגורי שביתה של ל"ט מלאכות. ובכדי להבין שורש הענין לאשורו יש לחקור מתחלה אחר טעם איסור השביתה לב"נ לפי דעת רש"י. לכאורה לפי מבט ראשון ראוי להתפלא - ומי סני ליה לקוב"ה לתת מנוחה לבן נח? אתמהה! והלוא כל דרכי התורה דרכי נועם וגם משפטי ב"נ בכלל, ולמה מנעה התורה אותם מלשבות ממלאכתם מנוחה בעלמא?

ונראה שיש להציע בזה שני כיוונים:

א. מה שאסרה התורה לב"נ לשבות יום שלם ממלאכה הוא בכדי לאפשר לו שיעסוק כל יום במצוה אחרת, הלוא היא מצות ישוב העולם. ואל תהי מצוה זו

כתונת יוסף · פה

הרב אלחנן אשר הכהן אדלר

קלה בעיניך שהרי עליה נזדרז אדה"ר טרם שנתגרש מגן עדן וכמש"כ "ויברך אתם אלקים ויאמר להם אלקים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה" (בראשית א:כח), והרי אין לך מצוה המסמלת ישוב העולם כמצות פרו ורבו. וכבר מובא בשם הגרי"ד סולובייצ'ק זצ"ל שחלק ממטרת המצוה של פרו ורבו הוא להיות פרודוקטיבי במלוא המובן של המלה, ושאל זה ירמוז מאמר "וכבשה". והנה אחרי חורבן העולם ע"י המבול ראתה תורה להדגיש מחדש את חשיבות העסק של ישוב העולם ולכן הזהירה עליו בלאו של "ויום ולילה לא ישבותו" שכפי השיעור שישבות ב"נ ממלאכתו הרי יחסר לו מעיקר תכליתו בעולם שלמענו נוצר. ולכן הקפידה תורה שלכה"פ לא יעבור יום שלם בלי שיתעסקו בני אדם במדה מסויימת בישובו של עולם שזהו מרצון הבורא מאז שנברא האדם.

ב. איסור השביתה לב"נ בא בעיקר בכדי למנוע ממנו האפשרות להשתרש בחטא. בהיות כי הקב"ה יצר כל בני העולם והוא יודע יצרם כי יצר מחשבתם רק רע כל היום, לכן ברא את התרופה החזקה נגד החטא והיא המלאכה המתשת כוחו של אדם ומשכחת ממנו עון. ומזאת הסיבה ניתן להבין פשר הקללה של "בזעת אפיך תאכל לחם" שנתקלל בה אדה"ר. כי מאז שנתגלה קלונו ורוע מזגו של האדם בעקבות אכילתו מעץ הדעת המציא לו הקב"ה בחסדו הגדול תיקון שלא במהרה יפול ברשת החטא להבא. וכאשר נתגלה קלונו של המין האנושי עוד יותר בדור המבול ראתה תורה לעמוד ביתר שאת על הצורך של מלאכה במה שחזרה והזהירה באזהרה חמורה של "ויום ולילה לא ישבותו", כי השביתה ממלאכה למשך יום שלם סכנה גדולה כרוכה בה שהבטלה עלולה להעביר את האדם ע"ד קונו.

לקרב הדרש לפשוטו של מקרא

בענין גוי ששבת

ופוק חזי איך שני הדרכים האלו משתלבים באופן נפלא עם עומק פשוטו של מקרא ד"ויום ולילה לא ישבותו". שבאמת לפי מבט ראשון נראה הדרש כרחוק הרבה מן הפשט וכאילו לא קרבו זה אל זה כלל.

ונדבר על ראשון ראשון. הנה לפי דרך א' שהתורה אסרה השביתה בכדי לאפשר העסק בישובו של העולם יבואר יפה לפ"ז הקשר בין הדרש הזה עם סיום הפסוק הקודם שכתוב בו "ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי," שאלולא ההבטחה שלא יביא הקב"ה עוד מבול לעולם היו בני אדם מתייאשים מלעסוק בישובו של העולם באמרם למה לנו לעמול והלוא מחר יבוא עוד מבול ושוב יחרב העולם. ומה מאוד יומתק ג"כ לפ"ז סמיכת הפסוק שלאחריו שבו נצטווה נח ובניו במצות פרו ורבו וכמ"ש "ויברך אלקים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ." והרי כל כולו של פסוק זה דומה בסגנונו להפסוק בפרשת בראשית שציטטנו למעלה, ושם הלוא כתוב "וכבשוה" שמזה יש ללמוד שמטרת המצוה של פרו ורבו כוללת בתוכה כל מה שמתעסק האדם בישובו של העולם. נמצינו למדין שעומק הדרש של "ויום ולילה לא ישבותו" משתלב עם הקשר הכתובים לפניו ולאחריו.

והנה לפי דרך הב' שטעם איסור השביתה הוא בכדי למנוע את האדם מלהלכד בפח החטא שהוא עלול ליפול בו מצד טבעו הרי יובן בקל הקשר בין הדרשה של "לא ישבותו" עם הפסוק הקודם שכתוב בו "כי יצר לב האדם רע מנעריו." ויש להטעים את הענין ע"פ מה שמפרש בספר אזנים לתורה בפסוק זה וז"ל: "ביאור והמשך הכתובים הוא: שלא יוסיף הקב"ה להביא עוד מבול על הארץ לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם, כי עד הנה הרבה האדם לחטוא מפני רוב טובה שהשפיע הקב"ה עליו, שהיו זורעין שנה א' ועושין מזון לארבעים שנה (תנחומא בראשית יב) 'והיה להם אויר יפה כמין הפסח ועד עצרת' ולא היה להם לא עבודה ולא יסורים, ועתה גזר הקב"ה 'עוד כל ימי הארץ זרע וקציר...וקיץ וחורף' בכל שנה ו'יום ולילה לא ישבתו' מעבודה, ויגיעה זו תשכח עון, וגם יהיה 'קור וחום' ושינוי האויר יביא עליהם יסורין הממריקים עונתיו של אדם" עכ"ל. הרי שלפי פירושו זה כל הטעם לשינוי התקופות שמדובר עליו בפשוטו של מקרא הוא כסייג שלא יבואו בנ"א לחטוא כאשר בראשונה, והכל מקושר היטיב עם מקרא שלפניו שכתוב בו "כי

הרב אלחנן אשר הכהן אדלר

יצר לב האדם רע מנעוריו. נמצינו למדין שלפי שני הדרכים הנ"ל בטעם הדין של גוי ששבת חייב מיתה עולים הפשט והדרש של הפסוק בקנה אחד בריאות וטובות.

מצות השבת כהפקעה של איסור גוי ששבת

והנה איך שנפרש טעם איסור השביתה לב"נ לפי רש"י נראה פשוט שמה שנצטוו ישראל על השבת במרה וחזרה ונשנית המצוה בסיני בע"כ שנכלל בזה גם היתר והפקעה מן האיסור של גוי ששבת, אא"כ נאמר שכבר היה להם דין ישראל מימות אברהם יצחק ויעקב. ולכשתמצא לומר שהיה דינם לפני מתן תורה כב"נ ועצם הציווי על השבת הוא שהוציאן מכלל איסור גוי ששבת, אז ראוי להרחיב ולבאר טיב הפקעה הלזו לפי כל אחד מן הדרכים הללו.

ומה שניתן לחשוב בזה לפי דרך הראשון הוא בהקדם דברי המדרש שהובא בפרש"י עה"פ ויכל אלקים ביום השביעי וז"ל: "מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה." והנה אף שלא באנו בסוד הענין מ"מ למדנו מדברי חז"ל אלו שהשבת בעצמה נחשבת כחלק מעצם הבריאה. וע"פ רעיון זה דעת לנכון נקל שמה ששומרים בנ"י את השבת שהיא דוגמא לשביתתו של הקב"ה בשבת בראשית גם זה יצטרף לבנינו וישוּבו של עולם. ויש לומר כי עיקר כח זה ניתן לישראל בעת שנצטוו על השבת, שמכאן והלאה תחשב שביתתם כבריאה עצמה, ע"ד באת שבת באת מנוחה. [ותיתי לי שמצאתי כדברים האלה בספר פניני דעת עה"ת להגרא"מ בלאך זצ"ל, על אתר בפ' נח].

ולפי דרך השני יש לבאר ע"פ דברי המשנה בפ"ב דאבות "יפה ת"ת עם ד"א שיגיעת שניהם משכחת עון." ולמדנו מדברי המשנה שלא רק מלאכה אלא גם ת"ת כחו יפה לשכח עון. ולפ"ז א"ש שבנ"י שלהם ניתנה תורה הלוא אין חשש כ"כ ששביתתן ממלאכתן תעבירם ע"ד קונם מאחר שיוכלו להתיש כח היצה"ר ע"י עסק התורה, ואדרבה הרי אמרו חז"ל שלא ניתנו שבתות אלא לעסוק בהן בדברי תורה (ירושלמי שבת טו:ג). ולכן בו בזמן שניתנו לישראל קצת מצות להתעסק בהן במרה באותו זמן פקע מעליהם איסור גוי ששבת. משא"כ ב"נ שלא נצטוו בת"ת,

בענין גוי ששבת

ואדרבה הרי נאסר בה וכמש"א דגוי שעסק בתורה חייב מיתה, לא נשאר לו תריס נגד היצה"ר אלא מלאכה, ולכן נשאר לו האיסור לשבות ממלאכה ליום שלם. וכמדומה שראיתי פעם שכתוב כדברים האלה באיזה ספר ושכחתי איה מקום כבודו.

ודרך אגב יש להעיר מדברי המדרש שמות רבה (א:כח) עה"פ וירא בסבלותם שמבואר שם איך השפיע משה רבינו על פרעה שיניח לבני"י לשבות ממלאכתן ביום השבת. (וביאר הראשונים שכ"ז נרמז במה שאומרים בתפלת שחרית של שבת "ישמח משה במתנת חלקו" שכאשר נצטוו אח"כ על השבת שמח משה - עיין בטור או"ח רפא). הרי שנחו בני"י ביום השבת טרם שנצטוו.

ו. נפקא מינה בין הדרכים: גדר של שביתה

ונחזור לעיקר תירוצו של הערול"נ כי השביתה שנאסרה לב"נ הינה שביתה מעמל ויגיעה ולא בדוקא מן הל"ט מלאכות. ונראה לומר כי עיקר סברתו תלוי בשני הדרכים שנתבארו. דהנה לפי דרך השני הנ"ל שאיסור השביתה נאמרה בכדי להרחיק את האדם מן העבירה ע"י עסק המלאכה, א"כ מסתברים מאוד דברי הערול"נ שעל מלאכת עמל ויגיעה הוא שאמרו חז"ל שמשכחת עון. ברם לפי דרך ראשון שסיבת איסור השביתה יסודתה במצות "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה" כאן יש מקום גדול לומר שיש לבחון גדרה של שביתה ע"פ אותן הגדרים של ל"ט מלאכות, וכאשר יבואר.

דהנה כבר האריכו כמה מן המפרשים לבאר המושג של מלאכה שנאסרה בשבת ואשר נלמד ממשכן. ותו"ד כי הצד השווה בכל הל"ט מלאכות הוא שכולן מסמלות כח ושליטה על סדר הטבע. במלים אחרות, ככולן טמון בהם הכח של "יצירה". ע"פ רעיון זה ביארו המפרשים שמאחר ששמירת שבת מעידה על "כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ" לכן נאסרו כל סוגי מלאכות שיש בהם הוראה של בעלות ושליטה על הטבע, כי בזה אנו מעידים שלד' הארץ ומלוואה. והנה באמת זה הרעיון בעצמו הוא שנרמז בקרא ד"פרו ורבו ומלאו את הארץ

הרב אלחנן אשר הכהן אדלר

וכבשוה" דהנה הכח של פרו ורבו הוא בעצם הכח של יצירה וכמש"כ חז"ל "שלשה שותפין הן באדם הקב"ה אביו ואמו" (קידושין ל:). ובכלל מה שניתן לאדה"ר ולנח בדיבורים אלו הוא הרשיון להשתלט על הבריאה ולעשות בה כרצונם לצורך ישובו של עולם שכ"ז הוא משום לתא דפרו ורבו וכמשנ"ת למעלה בשם הגרי"ד. ולפ"ז יוצא שיש לקבוע גדרי שביתה לדין גוי ששבת כפי גדרי ל"ט מלאכות של שבת.

הערה על תירוצו של הערוך לנר

ודרך אגב ראיתי להעיר בעיקר דברי הערוך"נ ממש"כ הרמב"ן עה"פ "יהיה לכם שבתון" שז"ל בא"ד שם (ויקרא כג:כד): "ונראה לי שהמדרש הזה לומר שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה ביו"ט אפילו מדברים שאינן מלאכה, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום... והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום מלאכה, לכך אמרה תורה שבתון שיהיה יום שביתה ומנוחה לא יום טורח..." ע"ש.

נמצינו למדין מדברי הרמב"ן שאף ענין של עמל ויגיעה שאינו מכלל ל"ט מלאכות נאסר בשבת מקרא דשבתון. וא"כ שוב יקשה על האבות שאיך קיימו את השבת עם כל פרטיה ודקדוקיה לכשת"ל שהיה להם דין של ב"נ.

ז. סיכום

לסיכום, הראנו ג' דרכים ביסוד האיסור של גוי ששבת. לפי המדרש, גדר איסורו הוא משום שהשבת מסמלת היחס ההדדי בין הקב"ה וכנס"י וגוי ששבת הוא כבועל כלתן של ישראל. לפי המדרש אין לאסור השביתה אלא ביום השביעי ולא בשאר ימי השבוע. וכן פשוט שלא התחיל האיסור אלא משעה שניתנה השבת לישראל, ושגדרי שביתה הן הן הל"ט מלאכות של שבת.

בענין גוי ששבת

לפי הרמב"ם, גוי ששבת נחשב כמחדש דת ומטשטש בזה את הגבול שבין דת יהודית לדת ב"נ. אף השביתה בשאר ימי השבוע במטרה דתית הוא ג"כ בכלל האיסור. לעומת זה, נראה שלא נהג האיסור הזה לפני מ"ת. כן מסתבר לפי הרמב"ם שגדרי שביתה שנאסרה לב"נ זהים עם גדרי ל"ט מלאכות של שבת.

לפי רש"י, יוצא שהתורה אסרה לב"נ לשבות ממלאכתו יום שלם לאיזו סיבה שהיא. ברור הדבר לפ"ז שאיסור זה היה קיים עוד לפני מ"ת. בטעם האיסור יש לפרש באחד משני דרכים. או שהתורה רצתה שב"נ יעסוק תמידים כסדרם בישובו של עולם שזהו מתכלית עצם הבריאה, או שהתורה רצתה שיעסוק בכל יום במלאכה כדי שלא יכשל בחטא. ייתכן שיש נפק"מ בין הדרכים כלפי גדרי השביתה, שלפי טעם הראשון יש לקבוע גדרי השביתה לפי הכללים של הל"ט מלאכות ואילו לפי טעם השני יש לומר דשביתה האסורה לב"נ היינו שביתה מעמל וטורח ולא תלוי כלל בגדרי הל"ט מלאכות.

* * *

הנה סוגיא זו כבר דשו בה אשלי רברבי הן מדור העבר והן מגאוני זמננו. והעניינים מסתעפים לפרטים הרבה כגון שביתה של גר שמל ולא טבל ושל גר תושב. ויש כמה שיטות בזה הקשורים להדרכים שנתבארו בפנים. ומפני דוחק הזמן לא הספקתי להראות דבר דבור על אופניו וגם ליכנס לפני ולפנים בעומקא דשמעתתא. ומה שכתבתי כפי שידי מגעת הוא לכבוד האי גברא יקירא הרב יוסף וונפסקי זצ"ל שהיה חביב עליו חידושי תורה של הגרי"ע, ותורתו של יוסף לא פסק מפומיה דיוסף. וזוכרני כשהיינו משתעשעים יחד הן בד"ת הן בשיחת חולין של ת"ח והידידות בינינו היתה חביבה עלי מאוד. חבל על דאבדין ולא משתכחין. יהא רעוא שיהיה למליץ יושר לכל מוקיריו וידידיו בכל אתר ואתר. יהא זכרו ברוך.